

❖ An Lúibín ❖

18 Aibreán 2016

Scoil Gheimhridh Sydney 2016

10 - 13 Meitheamh 2016

Chevalier Resource Centre, 1 Roma Avenue,
Kensington, Sydney

Tá fáilte roimh

- daoine ar mhaith leo Gaeilge a fhoghlaim
- daoine ar mhaith leo a gcuid Gaeilge a fheabhsú (b'fhéidir gur fhoghlaim siad ar scoil í)
- cainteoirí líofa ar mhaith leo labhairt le daoine eile i nGaeilge agus cuidiú le foghlaimoirí

Tá súil le daoine as gach taobh den Astráil, agus ní bheidh an ócáid gan spórt – tráth na gceist, aoichainteoir, ceolchoirm, ranganna filíochta, amhránaíochta, feadóige, rince agus ióga. Beidh ranganna ann ag cúig leibhéal de réir do chumais.

Áirithint faoi 27 Bealtaine 2016 nó faoi 29 Aibreán ar son lascaine.

Breis eolais:

Éilis 0424 718 538

eilis@internode.on.net

www.IrishLanguageSchoolSydney.org.au

An tÉirí Amach agus an Astráil

Níos luaithe sa mhí seo bhí 'The 1916 Irish Rising: Australasian Perspectives' (comhdháil idirnáisiúnta) ar siúl in Melbourne (7 – 8 Aibreán). Bhí a lán cainteoirí ann, agus tá achoimre thíos ar an méid a bhí le rá ag cuid acu.

Dr Jeff Kildea (*University of New South Wales*)

'We Personally Had No Quarrel with the Rioters': Anzacs in Dublin During The Easter Rising 1916

Na saighdiúirí ón Astráil agus ón Nua-Shéalainn a bhí ar saoire in Éirinn i 1916 fuair siad amach go raibh an tÉirí Amach tagtha anuas sa mhullach orthu. Bhí a lán acu tar éis teacht ó Gallipoli agus iad gortaithe nó tinn, agus bhí deis acu téarnamh in Éirinn. Faoin am sin bhí I Anzac Corps ar an bhFronta Iartharach. Tugadh raidhfíli dóibh siúd a bhí in Éirinn agus ordaiodh dóibh dul i ngleic leis na ceannaircigh i mBaile Átha Cliath. Scrúdaigh an Jeff na himeachtaí ar ghabh siad tríothu agus é ag tabhairt cuntais ar a gcuid tuairiscí agus ar an gcaoi ar léigh a muintir sa bhaile iad.

Dr Dianne Hall (*Victoria University*)

'Stirring the Hearts of her Fellow Countrywomen': Women of the Rising in Australia

Banaltra ba ea Lynda Kearns a reachtáil stáisiún garchabhrach i Sráid Mhór Sheoirse Thuaidh i mBaile Átha Cliath i rith Sheachtain na Cásca. Ghlac sí páirt i gCogadh na Saoirse agus cuireadh i bpríosún í as gunnaí a

smuigleáil. Chuir sí in éadan an chonartha agus chuir De Valera í féin agus mná eile chun na Stát chun airgead a chruinniú do na poblachtaigh. Díreach tar éis di fillleadh i 1924 chuir De Valera ar camchuart arís í chun airgead a bhailiú san Astráil i dteannta Kathleen Barry. Mhair an chamchuart léachtóireachta seo cúig mhí agus b'éifeachtach an bealach é chun eolas ar ghnóthaí na hÉireann a thabhairt d'Astrálaigh. De ghnáth bhí Kearns ag iarraidh airgid chun freastal ar na fir a loiteadh. Is beag a dúirt sí faoin mbaint a bhí aici féin agus ag mná eile leis an Éirí Amach. Rinne Dianne anailís ar an trácht a rinne Kearns i bhfianaise an dearcaidh a bhí ag Astrálaigh na linne sin i leith na hÉireann, na mban agus na láimhe láidre.

Professor Gillian Russell (University of Melbourne)

Proclaiming Independence: Fugitive Print in the Subversion of Empire, 1803-1916

Mar a deir Gillian, is beag íomhá de chuid an Éirí Amach is minice a d'fheicfeá ná 'Poblacht na hÉireann The provisional government of the Irish Republic to the people of Ireland', a cuireadh i gcló in Liberty Hall i mBaile Átha Cliath ar 23 Aibreán 1916. Dhá lá ina dhiaidh sin cuireadh póstaer eile amach a d'fhógair go raibh dlí míleata le cur i bhfeidhm. B'fhada fógraí dá leithéid seo ann, iad á scaipeadh ó bhéal ar dtús agus ansin, ó dara cuid den 17ú haois amach, tríd an gclódoireacht i spás leathan uirbeach. Ina theannta sin, bhí na fógraí úd á gcur isteach i gcartlanna ag ársaitheoirí agus ag leabharbháigh. Faoin 19ú haois bhí mórbhileoga clóbhuailte le fáil ar fud na himpireachta mar a bheadh ealaín sráide ann. Phléigh an tOllamh Russell mórbhileoga náisiúnacha na hÉireann le hais fhógra neamhspleáchais na Stát Aontaithe agus aird aici ar chaomhnú foilseachán sealadach ar nós na mórbhileog úd ar son an léargais a thugann siad ar an stair.

Dr Robert Lindsey (University of Melbourne)

'Sinn Féin, Sinn Féin': The Easter Rising and Irish Cultural Nationalism in Melbourne

Phléigh Robert an dóigh ar chuir an pobal poblachtach é féin in iúl in Melbourne agus ar scoilt sé ina dhiaidh sin, rud a léirigh, a bheag nó a mhór, na deacrachtaí céanna a bhí le fáil in Éirinn féin. Ghríosaiigh an tÉirí Amach gnóthaí cultúir i saol Gaelach Melbourne, ach ba dheacair gluaiseacht bhuan a bhunú ar smaointe dána polaitiúla fhógra na Cásca. Bhí an Ghaeilge ina cnámh spairne ag dreamanna náisiúnacha éagsúla in Melbourne i dteannta a lán cúiseanna achrainn eile, ach ba léir le himeacht aimsire go raibh dlúthcheangal idir cothú na Gaeilge agus an t-éileamh go ndéanfaí poblacht d'Éirinn uile gan mhoill. Dá bhrí sin shíl daoine éigin go raibh smál na 'mídhíle' ar obair Chonradh na Gaeilge agus Young Ireland. Chuir an t-athrú seo aiféala ar Níoclás Ó Domhnaill agus ar Morgan Jaguers, beirt cheannairí seanbhunaithe d'athbheochan chultúrtha na hÉireann san Astráil a bhí chun tosaigh ag éileamh Rialtas Dúchais in Éirinn gan oibriú an ghunna. D'fhág na himeachtaí a bhain leis an Éirí Amach a rian ar Ghael-Astrálaigh go ceann i bhfad i gcúrsaí sóisialta agus cultúir, agus roinnt ceannairí ann nár díriodh mórán aire orthu go dtí seo.

Dr Val Noone (University of Melbourne)

The Importance of Easter 1916 in the History of Victoria

Bhain an Dr Val Noone feidhm as bunfhoinsí agus as foinsí tánaisteacha chun trácht a dhéanamh ar na cúrsaí sóisialta a bhain le saol teaghlaigh áirithe de chuid an lucht oibre in Melbourne. Rugadh Pearse McKeown in Melbourne i 1917 agus cuireadh a athair i ngéibheann bliain ina dhiaidh sin mar go raibh amhras ann gur bhall den Irish Republican Brotherhood é. Rinne an Val anailís ar an teaghlach úd agus aird aige ar an gcruatan a d'éascair ón gCéad Chogadh Domhanda, ar ardú phraghas an bhia, ar thoradh an Éirí Amach agus ar an reifreann i dtaobh an choinscríofa mhíleata san Astráil i Mí Dheireadh Fómhair 1916. Dhírigh sé aire ar leith ar an deireadh a tháinig leis an tréimhse fiche bliain a raibh an Dr Níoclás Ó Domhnaill ó Melbourne Thiar i mbuaic a réime mar cheannaire náisiúnta na gluaiseachta *Home Rule* agus ar theacht chun cinn an Ardeaspag Daniel Mannix mar urlabhra i gcúrsaí oibre, coinscríofa agus neamhspleáchais Éireannaigh. Is é barúil Val go raibh tábhacht leis an Éirí Amach i stair Victoria, sa mhéid seo ar a laghad, toisc gur spreag sé comhaontas (más neamhchoitianta agus sealadach é) idir radacaigh lucht oibre agus ardeaspag Chaitlicigh agus de bharr an tionchair a bhí aige ar an vóta daonlathach (vóta nach raibh a leithéid eile ann in aon áit, b'fhéidir, agus a rinneadh dhá uair) in aghaidh an choinscríofa.

Gaeilge ghorm: na cainteoirí deireanacha Gaeilge i Muir Chairib

An raibh an Ghaeilge le cloisteáil i Muir Chairib chomh déanach le tús an 20ú haois? B'fhéidir é, fiú mura bhfuil aon fhianaise ann atá níos déanaí ná lár na 19ú haois. Agus cuimhnímis, ansin féin, go raibh sí á labhairt ann le breis is dhá chéad bliain. Bhí searbhóntaí dintiúr, idir mhná agus fhir, ag teacht go dtí Barbados ó Éirinn de thoil dheona chomh luath le 1627, agus ba mhaith ann iad ó thaobh na máistrí de. (B'Éireannaigh iad cuid mhaith de na máistrí féin.) Bhí ag teip ar na plandálaithe ar na hoileáin Shasanacha sclábhaithe gorma a fháil go luath sa 17ú haois (bhí an trádáil úd faoi smacht ag na hOllannaigh agus ag na Portaingéalaigh) agus tháinig na hÉireannaigh go tráthúil.

Le himeacht aimsire fuair cuid mhaith de na searbhóntaí (fiú na ndaoine a cuireadh ann le linn Chromail) feirmeacha dá gcuid féin. Níorbh fhéidir leo féin a ndóthain sclábhaithe dintiúr a fháil; b'éigean dóibh sclábhaithe gorma a cheannach. Faoi am sin bhí Gaeilge á labhairt go coitianta i Muir Chairib.

Bhí baint ag cúrsaí tráchtála le húsáid na Gaeilge i Muir Chairib agus i Monsarat go háirithe. Muir Ghaelach a bhí ann agus an oiread sin ceannaithe agus mairnéalach ó Éirinn i mbun trádála ann ó dheireadh an 17ú haois amach, a gcuid long beag ag gabháil ó oileán go hoileán le hearraí ó Éirinn - mairteoil, im, coinne, gallúnach. Bhí baint ag na ceannaithe úd le Meiriceá Thuaidh freisin. Is beag amhras ná gur Gaeilge a bheadh ag an gcuid is mó de na hÉireannaigh úd mar theanga dhúchais.

Is iomaí oileán i Muir Chairib a gcloisfeá Gaeilge ann sa 17ú haois. De réir a chéile chrap réimse na teanga nó gurbh é Monsarat an t-aon áit amháin a raibh lucht a labhartha le fáil. Ó 1628 amach b'Éireannaigh iad an chuid ba mhó den phobal bán. As an 1,682 duine bán a bhí ann i 1678 b'as Éirinn do 1,869 duine acu.

Bhain na hÉireannaigh úd le gach aicme. I 1729 bhí 5,000 acra den 6,000 acra insaothraithe i seilbh an tríocha plandálaí ba mhó, agus b'Éireannaigh a mbunáite siúd. Bhí a lán earraí ó Éirinn le fáil - mairteoil, muiceoil, im, scadáin. Agus bhí ceannaithe Éireannacha Mhonsarat ag tabhairt sclábhaithe gorma chun Muir Chairib. Ba bheag an mhoill ar Éireannaigh mná gorma a phósadh agus ba ghearr go raibh clann líonmhar de shliocht measctha ann. Dúirt an geografaí Thomas Jeffreys i leabhar a foilsíodh i 1780 gur Éireannaigh nó daoine de shliocht Éireannach ba ea formhór an phobail – 'so that the use of the Irish language is preserved on the island, even among the Negroes'. Faoi am sin, ar ndóigh, bhí an siúcra tagtha in áit an tobac agus an indeagó mar bharr tráchtála agus dianghá le sclábhaithe dá réir. Bhí a rian sin ar na figiúirí daonáirimh: i 1775 bhí 9,834 duine gorm ann agus gan ach 1,314 duine bán.

Tá fianaise éigin ann gur mhair an Ghaeilge anuas go dtí lár an 19ú haois. Is minic tagairt déanta d'iontráil a rinne Amhlaoibh Ó Súilleabháin, dialannaí, múinteoir agus ceannaí de chuid Chontae Chill Chainnigh, i 1831: 'Is clos dom gurb í an teanga Ghaeilge is teanga mháthartha i Monserrat san India Thiar ó aimsir Olibher Cromail, noch do dhíbir cuid de chlanna Gael ó Éirinn gusan Oileán sin Monserrat. Labhartar an Ghaeilge ann go coiteann le daoine dubha agus bána'.¹ Is suimiúla fós an litir a scríobh W.F. Butler chun *The Atheneum*, 15 Iúil 1905. Bhí litir faighte ag Butler ó C. Cremen, feidhmeannach i gCorcaigh, agus cuntas inti ar scéal Sheáin Uí Dhonnabháin, athmhairnéalach as Rinn an Chiniféicigh:

'He frequently told me that in the year 1852, when mate of the brig Kaloolah, he went ashore on the island of Monserrat which was then out of the usual track of shipping. He said he was much surprised to hear the negroes actually talking Irish among themselves, and that he joined in the conversation...'²

Aon leanbh a rugadh i gcaogaidí an 19ú haois i Monsarat agus a tógadh le Gaeilge, seans maith go mbeadh an duine sin beo fós i 1905. B'fhéidir go mbeadh an teanga ag cuid de chlann an duine sin. Ní bheidh a fhios againn go deo, is dócha, ach is maith an t-ábhar tuairimíochta é. Is cinnte ar aon chuma nach mairfeadh an Ghaeilge ann ar chor ar bith murar bhuail daoine gorma agus bána le chéile chun pobal nua a dhéanamh, Gaeil Mhuir Chairib. Agus cá bhfios nach dtiocfadh suim ag duine nó dhó dá shliocht sa teanga arís?

¹ Amhlaoibh Ó Súilleabháin, iontráil 2700, 1 Aibreán 1831, in de Bhaldraithe, lch 84.

² Ibid. (fónóta)

Le léamh

De Bhaldraithe, Tomás (eag.). *Cin Lae Amhlaoibh*. An Clóchomhar Tta, Baile Átha Cliath 1980 (tríú cló)

The West India Atlas or, A Compendious Description of the West-Indies; Illustrated with Forty Correct Charts and Maps... By the Late Thomas Jefferys, Geographer to the King. Printed for Robert Sayer and John Bennett, Fleet Street, 1780 [1782]., London,, 1780

McGarrity, Maria. *Washed by the Gulf Stream: The Historic and Geographic Relation of Irish and Caribbean Literature*. Associated University Presse, 2008, lgh 33-34

Truxes, Thomas M.. *Irish-American Trade, 1660-1783*. Cambridge University Press, 2004, lgh 100-102

Ar an teorainn: Henry Castide

Tá Henry Castide luaite sa chroinic mhór a scríobh an Francach Jean Froissart, staraí agus file (1337- tar éis 1404), faoi chúrsaí a linne sa Fhrainc, in Albain agus i Sasana. Chuir Henry Castide agus Froissart aithne ar a chéile ag cúirt Risteard II Shasana i 1394, nuair a bhí Castide timpeall caoga bliain d’aois. Bhí Froissart ar lorg eolais ar an ionradh a rinne Risteard ar Éirinn an bhliain chéanna chun an chumhacht ríoga a dhaingniú ann (an dara hiarracht aige agus í gan rath). Sa tír úd a chaith Castide a óige agus bhí Gaeilge, Béarla agus Fraincis ar a thoil aige. Tugann a chuntas léargas suimiúil ar shaol na nGael ag an am agus ar an gcaidreamh idir Gaeil agus Angla-Normannaigh.

Chaith Castide a óige i measc na nGael, rud a d’fhág go raibh Gaeilge aige in éineacht le Fraincis agus Béarla, agus dúirt sé go raibh cion ag Iarla Urmhumhan air de bharr fheabhas a chuid marcaíochta ("je say parler leur langage, aussi bien que je say le François & l'Anglois, car de ma jeunesse je su nourri entr'eux, & le Comte Thomas d'Ormont, père de celuy qui est Comte presentement, me tenoit avecques luy, & moult m'aimoit, pource que bien je savoie chevaucher").<ref>Froissart 1574, lch 186</ref>

Ghabh tiarna darbh ainm Brin (Brian) Costeret i gcath é agus chaith Castide seacht mbliana ina chuideachta. Phós sé iníon le Brian agus rugadh beirt iníonacha dóibh. Nuair a gabhadh Brian i gcath eile scaoileadh Castide saor. De réir an réitigh a rinneadh, d’fhill sé ar Shasana lena bhean chéile agus leis an iníon ab óige acu, agus d’fhan an iníon ba shine in Éirinn. Chuir siad fúthu i mBriostó. Faoin uair a bhuaíl Castide le Froissart bhí clann clainne aige i Sasana agus in Éirinn.

Dúirt Castide le Froissart gur lean sé air ag labhairt Gaeilge lena bhean agus gur labhraíodh sé le clann a chlainne í chomh mór agus a d’fhéadadh sé (*car tousiours je l’ay continué avecques ma femme, & m’introduy à l’apprendre à mes enfans, tant qu je puis*).³ D’iarr an Rí air béasa Sasanacha a mhúineadh do cheathrar taoiseach Éireannach a bhí tar éis dílseacht a thabhairt don Choróin, ach d’admhaigh Castide gur dheacair iad a scaradh ó nósanna a muintire.

Ní féidir a rá go cinnte cén lorg a d’fhág tuairimí Froissart féin ar an gcuntas a thug Castide ar “rudesse” (boirbe) bhéasa na nGael. Níl cáil an chruinnis air na laethanta seo, cé go n-admhaítear gur sárfhoinse a shaothar maidir le himeachtaí a linne. Is deacair a chreidiúint nach mbeadh eolas ag Castide féin ar an taobh ba mhíne de chultúr na nGael agus is léir go raibh lé aige leis an teanga, ach is dócha go raibh na gnáthchlaontuairimí ag Froissart mar dhuine ón taobh amuigh agus ní dóichí rud de ná gur fhág sin lorg ar an athinsint.

Le léamh

Jean Froissart. *Histoire et chronique memorable de Messire Jehan Froissart: reveu et corrige sus divers exemplaires, et suivant les bons auteurs*. Michel Sonnius, 1574

https://books.google.com.au/books?id=C_mW5LqzU_sC&pg=RA1-PA184&dq=Henry+Castide+Froissart&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiJ5drT0OLLAhWDkZQKHhNMB-c4FBD0AQglMAI#v=onepage&q=Henry%20Castide%20Froissart&f=false

³ Ibid. lch 187

W. Smith (ed.) (1839). Jean Froissart: *The Chronicles of England, France, Spain: And the Adjoining Countries from the Latter Part of the Reign of Edward II. to the Coronation of Henry IV.* Chapter LXIV.

<https://books.google.com.au/books?id=yCURAAAAYAAJ&pg=PA577&lpq=PA577&dq=cristeed+in+froissart&source=bl&ots=6R4xdqbjxT&sig=kPllm-ZsPNPVITDAqeGikhBjUsI&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjju8aj7-HLAhUBKaYKHTzqA1gQ6AEIGzAA#v=onepage&q=cristeed%20in%20froissart&f=false>

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

Gaeilge gorm: na cainteoirí deireanacha Gaeilge i Muir Chairib

B'fhéidr go raibh Gaeilge le cloisteáil i Muir Chairib chomh déanach le tús an fichiú haois. Bhí searbhóntaí dintiúr⁴ ó Éirinn ag dul go dtí Barbadós agus go dtí oileáin eile chomh luath leis an mbliain 1627. Ba dheacair do na plandálaithe⁵ sclábhaithe gorma⁶ a fháil ag an am. Níos déanaí cuireadh mórán Éireannach chun na nIndiacha Thiar le linn⁷ Chromail. Bhí siadsan ina searbhóntaí dintiúr freisin. Fuiar an chuid is mó de na daoine sin feirmeacha agus cheannaigh sclábhaithe gorma. Bhí daoine gorma agus daoine bána ina gcónaí in aontíos.⁸ Dá bhri sin tháinig glúin nua de shliocht measctha ann agus Gaeilge acu.

Bhí mórán Éireannach i Muir Chairib. Bhí cuid acu ina bplandálaithe agus bhí cuid eile ag tabhairt earraí ó Éirinn. Bhí chuid eile fós ag tabhairt sclábhaithe isteach.

I Montsarat is faide a mhair an Ghaeilge. B'oileán Gaelach é ón seachtú haois déag amach, cé go raibh líon na ndaoine gorma i bhfad níos mó ná líon na ndaoine bána faoi dheireadh an ochtú haois déag. Sa bhliain 1780 dúradh go raibh Gaeilge á labhairt ann 'even among the Negroes'.

Tá fianaise ann gur mhair an Ghaeilge anuas go dtí lár an naoú haois déag. Aon leanbh a rugadh i gcaogaidí an 19ú haois i Montsarat agus a tógadh le Gaeilge, seans maith go mbeadh an duine sin beo fós i 1905. B'fhéidir go mbeadh an teanga ag cuid de chlann an duine sin. Ní bheidh a fhios againn go deo, is dócha, ach is maith an t-ábhar tuairimíochta é.

Ar an teorainn: Henry Castide

Tá Henry Castide luaite i gcroiníc a scríobh Jean Froissart, staraí meánaoiseach ón bhFrainc. Chuir Henry Castide agus Froissart aithne ar a chéile ag cúirt Risteard II Shasana sa bhliain 1394. Bhí Risteard tar éis teacht ar ais ó Éirinn agus bhí Froissart ag iarraidh eolais ar an scéal. Bhí Castide ina chónaí in Éirinn nuair a bhí sé óg agus bhí Gaeilge, Béarla agus Francis aige.

Dúirt Castide le Froissart le Froissart gur dheacair go mór cogadh a fhearadh⁹ in Éirinn. Bhí an tír lán de choillte, de lochanna agus de phortaigh. B'fthurasta do na hÉireannaigh dul i bhfolach.

Thóg tiarna Éireannach Castide i gcath agus chaith Castide seacht mbliana leis. Phós sé iníon leis an tiarna sin agus bhí dhá iníon acu. Nuair a scaoileadh Castide saor chuaigh sé féin agus a bhean go dtí Sasana. Tháinig an iníon ab óige leo. Bhí clann ag an iníon sin agus ag an iníon eile, agus dúirt Castide le Froissart gur mhaith leis Gaeilge a labhairt le clann a chlainne.

D'iarr an Rí air béasa Sasanacha a mhúineadh do cheathrar taoiseach Éireannach. D'admhaigh Castide gur dheacair é sin a dhéanamh, mar b'fhearr leo a gcuid nósanna féin.

⁴ Searbhóntaí dintiúr – indentured servants

⁵ Plandálaithe - planters

⁶ Sclábhaithe gorma– black slaves

⁷ Le linn – during the time of

⁸ In aontíos - cohabiting

⁹ Cogadh a fhearadh – wage war

